

Postdoc – spregledano akademsko bitje

Akademski svet

V tujini so podoktorski raziskovalci

ključni pogon znanstvenoraziskovalnega dela

Zlasti v tujem akademskem ekosistemu obstajajo za slovenske razmere neobičajna delovna mesta, uvrščena med doktorske študente in profesorje, ki jih zasedajo podoktorski raziskovalci, postdocji na kratko. Na slovenskih fakultetah jih najdemo precej redkeje, predvsem pa jih ne smemo zamenjevati za asistenta. Iz zgodovinskih razlogov so slednji pri nas večinoma stalno zaposleni, da vodijo vaje, a številni tudi predavajo in opravljajo ista dela kot profesorji, in nato sčasoma dobijo profesorsko mesto oziroma habilitacijo.

MATEJ HUŠ

V slovenskem sistemu je »dokumentirano raziskovalno delo na ustreznih tujih univerzah ali znanstvenih institucijah« eden izmed pogojev, ki jih je treba odključiti za habilitacijo. V tujini pa so podoktorski raziskovalci ključni pogon znanstvenoraziskovalnega dela, ki skupaj z doktorskimi študenti skrbijo za produkcijo velike večine znanosti. Še pred petdesetimi leti jih je bilo precej manj, v zadnjih desetletjih pa je njihovo število eksplodiralo.

Podoktorski raziskovalci so nastali kot posledica dela in vedanja v akademskem svetu, ki ga spodbujata sodobno kompetitivno financiranje in organizacija znanstvenega aparata. Pred drugo svetovno vojno je bilo doktorantov sorazmerno malo in večina jih je po zaključku izobraževanja dobila akademsko delovno mesto – postali so profesorji ali stalni raziskovalci. Odtlej se je število podeljenih doktoratov skokovito povečevalo, čemur pa ponudba delovnih mest ni sledila. Danes velika večina – več kot 80 odstotkov doktorantov – ne bo dobila dela v akademskem okolju. S tem ni nič narobe, ker doktorat usposablja visokokvalificirane strokovnjake, ki lahko rešujejo zapletene probleme tudi v razvitem gospodarstvu, ima pa to otipljive posledice.

Kdor si želi ostati v akademskem svetu, takoj po doktoratu skoraj zagotovo ne bo našel stalnega delovnega mesta. V tujini je zato običajno, da raziskovalec po doktoratu poišče podoktorsko mesto, ki traja

od enega do štirih let, po možnosti v čim uglednejši skupini. V tem času naj bi se ukvarjal izključno z raziskovanjem, s čimer bo dovolj zloščil svoj življenjepis in izpilil veščine, da bo potem dobil začetniško profesorsko mesto (docent oziroma *assistant professor*).

Podoktorska mesta so torej nastala povsem pragmatično. Doktorskih študentov je več, kot je prostih delovnih mest v akademiji, raziskovalni laboratoriji pa si prizadevajo za čim večjo znanstveno produkcijo – število člankov, referatov, projektov, patentov – saj je od tega odvisno njihovo financiranje. Profesor, ki pridobi financiranje za deset podoktorskih raziskovalcev, bo imel petkrat več rezultatov od tistega, ki zaposli le dva. V podoktorskih raziskovalnih vidijo najpripravnijo delovno silo, ker so visokoizobraženi, zelo motivirani in le malo dražji od doktorskih študentov, a bistveno cenejši od redno zaposlenih. Hkrati je mesto podoktorskega raziskovalca po definiciji prekarno in ne more trajati več kot nekaj let, česar se zavedajo vsi vpleteni. To je postaja, ne cilj.

Utilitaristični opis podoktorskega raziskovalca se bere malodane cinično, a sistem ima tudi smisel. Med štiriletnim raziskovanjem svoje teme, s čimer se ukvarja doktorski študent, in načrtovanjem lastnih in novih znanstvenih poti, vodenjem skupin in mentoriranjem novih študentov je velikanški prepad. Podoktorsko usposabljanje je vsaj v teoriji namenjeno pridobivanju dodatnega znanja, širšega pregleda nad področjem ter usvajanju drugih veščin, ki so pomembne v akademski karieri. Ta je – to laično javnost vedno znova preseneča – ena najbolj rigidnih in hierarhičnih.

Zgodb podoktorskih raziskovalcev je toliko, kot je posameznikov. V odnosu do institucij in šefov so v izrazito neenakovrednem položaju, zaradi česar so ranljivi. Z evropskega vidika večkrat pozabimo, da so na Zahodu številni podoktorski raziskovalci iz manj razvitih dežel, ki alternative v domači državi nimajo. Kljub skromnemu plačilu bi doma zaslužili še manj, nema-

lokrat pa je njihov vizum vezan na konkretnega delodajalca. Zgodbe zato segajo od koleričnih in izkoriščevalskih nadrejenih do izredno spodbudnih okolij. Prav vsi podoktorski raziskovalci pa imajo enak problem, kot so ga imeli že po študiju. Le manjšina bo dobila akademsko delovno mesto, preostali pa bodo – pogosto po desetletju seljenja z ene prekarne pozicije na drugo – morali kariero zgraditi drugje. Koristno se je zato večkrat opomniti, da akademska kariera ni edina zveličavna in marsikdaj se v gospodarstvu raziskujejo še zanimivejše ali pa vsaj uporabnejše reči.

Mesto podoktorskega raziskovalca je po definiciji prekarno in ne more trajati več kot nekaj let, česar se zavedajo vsi vpleteni. To je postaja, ne cilj.

KER SEM SI ŽELEL, NE, KER BI MORAL

Nedavno sem se vrnil z drugega daljšega raziskovanja v tujini. Kljub milim pravilom na domačih institucijah sem pred leti opravil čisto pravi *postdoc* na Švedskem, kjer sem skoraj dve leti delal na Tehniški univerzi Chalmers v Göteborgu, letos pa sem pol leta preživel na Danski tehniški univerzi v Københavnu. Obe izkušnji sodita v zelo pozitiven del spektra vseh možnih, pri čemer si ne zatiskam oči pred pomembno olajševalno okoliščino za duševno zdravje. V tujini sem delal, ker sem si to želel, ne, ker bi moral, pri čemer me je domača institucija brezpogojno podpirala. To je, roko na srce, luksuz.

V obeh primerih sem naletel na spodbudno in urejeno okolje, kjer je bila poleg raziskovalnih rezultatov pomembna tudi dobrobit mlajših raziskovalcev. K temu sta nedvomno precej prispevala kulturno okolje ter sistemska zavezanost k ravnovesju med poklicnim in zasebnim življenjem. Tja sem šel zaradi znanosti in to tudi dobil, toda vrnil sem se z mešanici občutki. Dobil sem veliko, a manj, kot sem pričakoval, ker mi je Slovenija dala več, kot sem se zavedal. Znanost, ki jo delajo na slovitih tehniških univerzah, ni tako zelo drugačna od naše – to seveda lahko sodim le o svojem ozkem raziskovalnem področju katalize. Raziskovalna vprašanja so ista, problemi so sorodni, pristopi zelo podobni, zorni koti morda nekoliko drugačni. Na Švedskem sem na prvem oddelčnem seminarju ponižno stopil pred kateder, nato pa hitro ugotovil, da niso nič pametnejši od ljudi na našem oddelku, če se izrazim metonimično. Tuje univerze imajo v glavnem zgolj bolj zveneča imena in več denarja.

Google dandanes sicer ve vse, tudi kakšne neresnice, vendar gledajoč z razdalje nekaj let, še vedno menim, da je raziskovanje v tujini nadvse koristno. Res lahko praktično vse izvem na internetu, a nekoč mi je nekdo rekel, da te isti ljudje težko naučijo česa novega. To drži kot pribito. Pri tem ne gre za opevanje tujine, temveč je poanta v drugem okolju. Žal je Slovenija tako majhna, da je drugo okolje šele čez mejo.

Znanstveno se mladi doktorant tedaj prvokrat zares osamosvoji, saj mora brez mentorja popolnoma samostojno raziskovati novo temo. Morda se v novi skupini res ukvarjajo s podobno tematiko, a

ista vprašanja postavljajo drugače in enaka orodja vihtijo pod drugim kotom. Na Švedskem sem v prvem letu spoznal več novosti kot v štirih letih doktorata – ne, ker bi bil doktorat v Sloveniji slab, ampak obratno. Ker sem tja prišel z obsežnim predznanjem, ki mi je omogočalo hitro vpivanje novih informacij. Pet let pozneje je bil tok informacij na Danskem nagnjen v obratno smer, s čimer tudi ni nič narobe. Ko učim, se še kaj naučim (in se ob tem dobro počutim).

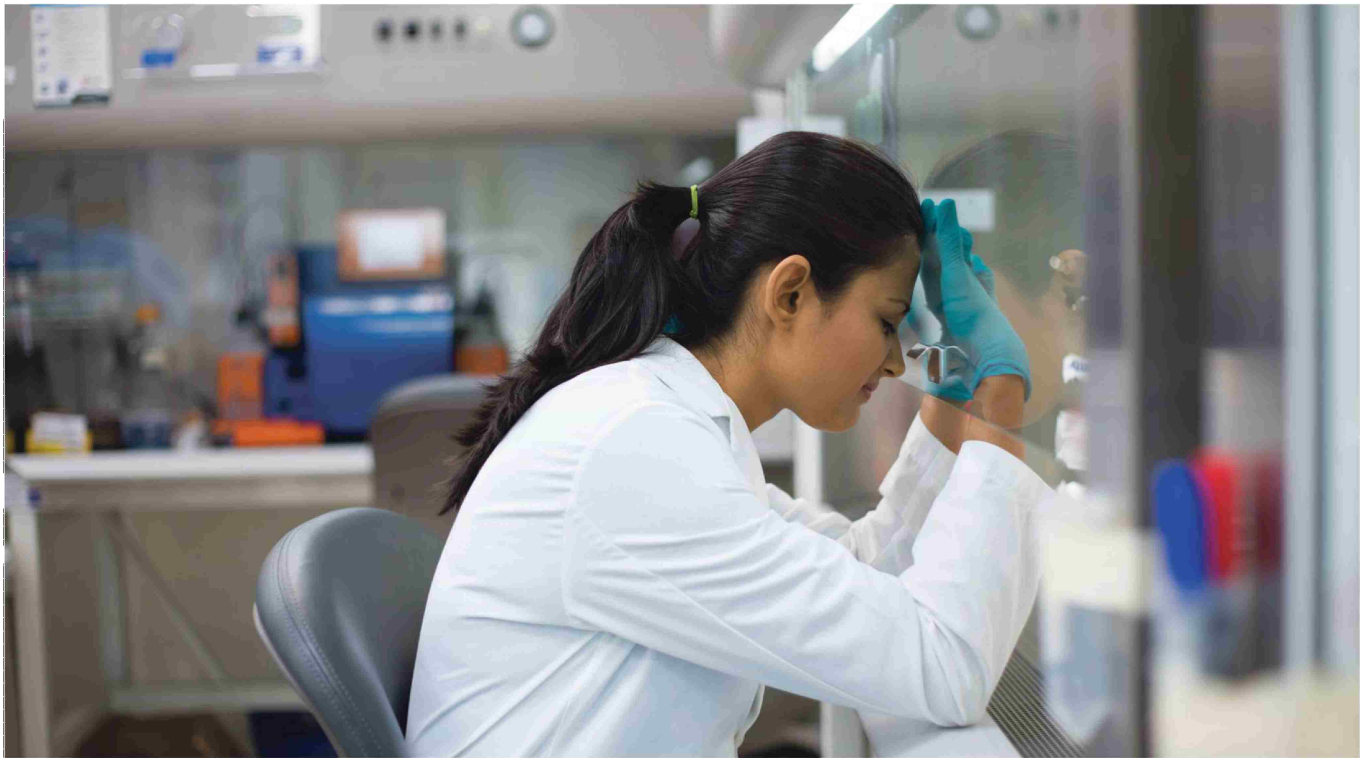
Raziskovalno delo v tujini pa ni zgolj vlivanje znanstvenih informacij v glavo, temveč precej več. Vsak raziskovalni laboratorij je organiziran nekoliko drugače in povsod so dobre prakse, ki jih velja prinesiti domov – in tja kakšno izvoziti. Na Švedskem smo imeli ob 10. uri brez izjeme *fika*, na Danskem pa *hygge* seminarje, na katerih je bilo vedno tradicionalno pecivo (*wienerbrød*). V prvi skupini so bili redni sestanki, v drugi skupini pa so bili sestanki zgolj na izrecno željo. Na Švedskem šefova povratna informacija sega od zelo dobro (kar v resnici ni) do izvrstno, na Danskem pa od narobe do solidno. In tako naprej.

S temi izkušnjami je v resnici podobno kot s kosilom. Nihče se ne spomni vseh obrokov, ki jih je pojedel, a na koncu smo zaradi njih, kakršni smo. Ni se slabo občasno pomeriti s tujimi vatli, sploh če je rezultat pozitiven. To je v znanosti tako zelo pomembno, da tudi v nadaljevanju kariere za stalne raziskovalce obstaja mehanizem, ki je namenjen prav temu: sobotno leto.

—
Dr. Matej Huš je znanstveni sodelavec na **Kemijskem inštitutu in Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije**.

Matej Huš je podoktorsko raziskovanje opravil na Švedskem, nedavno pa je pol leta deloval na Danski tehniški univerzi v Københavnu.

Kdor želi ostati v akademskem svetu, takoj po doktoratu skoraj zagotovo ne bo našel stalnega delovnega mesta. FOTO SHUTTERSTOCK